

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОМЗ, ЯКІ МАЮТЬ МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ

Ю. В. РІБЦУН

Україна, м. Київ, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

Останнім часом значно зросла кількість дітей із обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ). Згідно з Декларацією ООН відповідно до завдань перспективного формування сучасного освітнього простору проголошено визнання рівноправності та доступності здобуття якісної освіти для дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Це спонукає науковців до пошуку цілісного підходу створення спеціальних корекційно-розвивальних програм, зміст яких враховував би як вікові, так і психофізичні особливості дошкільників із ОМЗ, загальноморальні принципи толерантності та поваги до дитячої особистості.

Формування мовленнєвої компетентності – одне із пріоритетних завдань всебічного гармонійного розвитку дитини. Недостатня чи повна несформованість мовленнєвої діяльності в окремих категорій дошкільників (із порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, розумового розвитку і, звичайно, логопатів), різномірність їх психофізичного розвитку, потребує нового підходу до корекційного навчання, а, отже, розробки спеціальної комплексної програми нового типу, де була б представлена система корекційно-розвивальної роботи не відповідно самому дефекту, а рівню мовленнєвого розвитку кожної дитини зокрема, розрахована на використання не лише вчителями-логопедами, а й корекційними педагогами у цілому.

Оволодіння мовленням відбувається у всіх категорій дітей із ОМЗ поступально – від простих форм до більш складних, з паралельним розвитком усіх його складових: фонетики, фонематики, лексики, граматики. Завдання педагога – виявити той щабель, на якому знаходиться кожна дитина зокрема, і, знаючи та враховуючи особливості її розвитку та можливостей, допомагати їй підніматися з однієї сходинки на іншу. Все вищезазначене обумовило ідею створення комплексної спеціальної програми для роботи з дітьми з ОМЗ, які мають порушення мовлення – „Дошкільнятко: корекційно-розвивальна і навчально-виховна робота”.

Теоретико-методологічним підґрунтям спеціальної програми є:

– вчення про мову як знакову систему (Ф. Б. Березін, В. Д. Головін, А. І. Грищенко, О. О. Леонтєв, Л. І. Мацько, В. В. Німчук, О. М. Шахнарович та ін.);

– вчення про практичний взаємозв'язок мовлення та мислення (Д. Браун, Дж. Брунер, Л. С. Виготський, Дж. Грін, М. І. Жинкін, О. О. Леонтєв, Ж. Піаже, Д. П. Слобін, О. М. Шахнарович та ін.);

– вчення про різні види мовленнєвої діяльності, їх психофізіологічну структуру, загальнофункціональні та специфічні мовленнєві механізми (Т. В. Ахутіна, М. М. Вятютнев, Дж. Грін, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, О. О. Леонтєв, О. Р. Лурія, Д. П. Слобін, Є. Ф. Соботович, Л. А. Чистович);

– уявлення про розвиток мовлення в дитячому віці (Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, О. Р. Лурія, Л. Г. Парамонова, М. Ю. Хватцев);

– сучасне вчення про анатомо-фізіологічні основи мовленнєвої діяльності (Д. В. Гамов, Б. М. Гріншпун, М. А. Піскунов та ін.);

– теорія центральної організації рухів та усного мовлення (М. О. Бернштейн, М. Є. Введенський, О. Р. Лурія, О. О. Ухтомський);

– положення про взаємовплив формування ручної моторики та розвитку мовленнєвої діяльності (М. О. Бернштейн, В. М. Бехтерев, М. М. Кольцова, Л. В. Фоміна та ін.);

– наукові дані про етапи розвитку фонематичних функцій в онтогенезі (Д. Б. Ельконін, Р. І. Лалаєва, В. К. Орфінська, Є. Ф. Соботович та ін.);

– положення про функціональну єдність фонетичного та фонематичного компонентів мовленнєвої діяльності (В. І. Бельтюков, О. М. Гвоздєв, М. І. Жинкін, Р. Є. Левіна, В. К. Орфінська, М. Х. Швачкін);

– сучасні уявлення про багаторівневу структуру процесу сприймання мовлення (О. М. Вінарська, В. І. Галунов, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, Л. А. Чистович);

– концепція про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння та особливості оволодіння мовленнєвою діяльністю на практичному рівні у процесі нормального і порушеного онтогенезу (В. І. Бельтюков, Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, Н. С. Жукова, М. Зеєман, І. О. Зимня, О. О. Леонтєв, Р. Є. Левіна та ін.);

– вчення про методи комплексної діагностики і корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей (Л. С. Волкова, К. Карлепп, Р. І. Лалаєва, В. І. Лубовський, О. Р. Лурія, О. М. Мастюкова, О. К. Орфінська, Є. Ф. Соботович, Н. М. Трауготт та ін.);

– психолінгвістичний підхід до аналізу та корекції порушень мовленнєвого розвитку дитини (О. О. Леонтєв, Д. П. Слобін, Є. Ф. Соботович, О. М. Шахнарович, М. Х. Швачкін та ін.);

– діяльнісний підхід у системних наукових дослідженнях (В. В. Давидов, В. П. Зінченко, О. О. Конопкін, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадріков, Г. П. Щедровицький та ін.);

– концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку (Є. Ф. Соботович);

– нормативні показники і критерії оцінки мовленнєвого розвитку дошкільників (Є. Ф. Соботович).

Комплексна спеціальна програма розробляється з урахуванням основних принципів, а саме:

1) загальнодидактичних (системності, комплексності, наочності, доступності, індивідуального підходу, відповідності програмним вимогам дошкільних навчальних закладів загального розвитку);

2) спеціальних (онтогенетичного, корекційної спрямованості навчання та виховання, урахування симптоматики порушення і структури мовленнєвого дефекту, диференційованого підходу до формування усного мовлення, врахування зони актуального і найближчого розвитку дитини).

Саме вказані теоретичні положення та перераховані принципи допоможуть забезпечити комплексність, цілісність і системність корекційно-розвивальної роботи.

Корекційною програмою буде паралельно охоплено формування як лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності (за Є. Ф. Соботович) (розуміння мовлення, фонетико-фонематична, лексико-граматична складові, зв'язне мовлення), так і комунікативного (процес утримання складної багатоопераційної структури мовленнєвих дій, операції випереджувального синтезу (ймовірного прогнозування), аналізу та контролю (самоконтролю) на різних рівнях), що сприятиме забезпеченню цілісного розвитку мовлення. До того ж у кожному блоці буде виділено підготовчий і власне корекційний етапи, які не будуть різко розмежовуватися, а тісно переплітатимуться між собою.

Аналізуючи результати виконання дітьми з ОМЗ завдань підготовчого блоку, корекційний педагог зможе визначити порушені психологічні механізми, які, в першу чергу, слід формувати у дитини, адже саме вони створюватимуть базу подальшої ефективної корекційно-розвивальної роботи, т. ч. утворюючи цілісний алгоритм формування у дошкільників мовленнєвої компетентності.

Орієнтовний навчальний матеріал буде запропоновано як на рівні розуміння (імпресивний рівень), так і на рівні активного застосування мовлення (експресивний рівень). Це допоможе корекційному педагогу використовувати її в роботі з дітьми з ОВЗ і з високим, і низьким рівнем сформованості мовленнєвої діяльності, тобто від повноцінно сформованого мовлення з окремими незначними відставаннями у фонетико-фонематичній складовій до повністю чи майже відсутнього.

Спеціальною програмою „Дошкільнятко: корекційно-розвивальна і навчально-виховна робота” передбачено комплексний вплив за такими освітніми напрямками:

1. *Інтерес до мовлення як засобу спілкування.*

2. *Формування динамічних передумов мовленнєвої діяльності:* а) розвиток артикуляційного апарату; б) удосконалення дихальної функції; в) розвиток голосового апарату; г) формування просодичних компонентів мовлення (дикція, темп, ритм, інтонація, паузація, наголос).

3. *Фонетико-фонематична компетентність:* а) слухова увага та пам'ять, спрямованість уваги на фонологічну структуру слова; б) слуховий та слухо-просторовий гнозис; в) фонематичне сприймання на перцептивному рівні; г) слуховий контроль; ґ) фонематичні уявлення; д) звуковимова; е) складова структура слів; є) операція ймовірного прогнозування на фонологічному рівні; ж) звуковий аналіз і синтез; з) читання слів різної складності.

4. *Лексична компетентність:* а) іменник (різні види лексичних узагальнень, видородові поняття, пароніми, синоніми, багатозначні слова); б) прикметник (різні види лексичних узагальнень, антоніми, переносні, полісемічні значення слів, синоніми); в) дієслово (різні види лексичних узагальнень, антоніми, омоніми, полісемічні слова, синоніми); г) прислівник (різні види лексичних узагальнень, антоніми, омоніми).

5. *Граматична компетентність:* а) іменник (граматичні категорії роду, числа, відмінка у різних значеннях, різні види словотвору); б) прикметник (словозміна, словотвір); в) числівник; г) дієслово (граматичні категорії способу, виду, стану, особи, словотвір).

6. *Комунікативна компетентність:* а) на рівні речення (сурядні та підрядні словосполучення, смисловий контроль, прогнозування на лексико-фонологічному та лексико-синтаксичному рівнях, прості синтаксичні, інвертовані, пасивні, порівняльні, складні синтаксичні, прийменникові конструкції); б) рівень тексту (смисловий контроль, описові розповіді, розповіді за епізодичними, сюжетними картинками, їх серіями, переказ, самостійне придумування).

Спеціальною програмою буде охоплено не лише мовленнєвий, а й пізнавальний, фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, художньо-естетичний та креативний розвиток дошкільників із порушеннями мовлення, що ще раз підкреслює її цілісність і комплексність.

Планується, що зміст спеціальної програми:

а) викладатиметься у науковому стилі із зазначенням логопедичних і філологічних термінів, коротке тлумачення яких буде подане в самому тексті;

б) розроблятиметься із наведенням значної кількості прикладів для кращого розуміння та легшого використання;

в) буде розрахований на творчу роботу корекційного педагога з урахуванням індивідуальних психофізичних можливостей кожного дошкільника зокрема;

г) передбачатиме індивідуальний добір корекційним педагогом мовленнєвого матеріалу відповідно до діагнозу та психофізичних можливостей кожної дитини;

ґ) розраховуватиметься на випереджувальне навчання, тобто матиме на меті максимально розширити коло знань і уявлень дітей (зона найближчого розвитку (за Л. С. Виготським));

д) охоплюватиме всі складові мовлення, які не відокремлені одна від одної, а тісно взаємодіють і переплітаються.

Отже, спеціальна програма „Дошкільнятко: корекційно-розвивальна і навчально-виховна робота” стане гарним помічником у роботі з дітьми з ОМЗ не лише для вчителя-логопеда, а й кожного корекційного педагога.

Література:

1. Рибцун Ю. В. Создание программ для воспитателей логопедических групп как условие повышения качества специального образования дошкольников [Электронный ресурс] / Юлия Валентиновна Рибцун // Формирование личности ребенка с особыми потребностями в условиях меняющегося мира :

материали Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (17 января – 17 марта 2011 г.). – Режим доступа к изд. : <http://itdsel.bspu.unibel.by › ru/content/new6/new2/new7/>

2. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Юлія Валентинівна Рібцун. – К. : Освіта України, 2011. – 292 с.
3. WWW.LOGOPED.IN.UA